

ня — як захід безпеки. Він полягає у вилученні в засудженого конкретних предметів, що є знаряддями і коштами здійснення злочину, деяких інших предметів, а також грошей й інших цінностей, нажитих злочинним шляхом.

У санкціях ст. 201 ч. 2, ст. 209 ч. 1, 2, 3, та ст. 305 ч. 2 та 3 Кримінального кодексу України спеціальна конфіскація застосовується поряд з конфіскацією майна як додатковою мірою покарання [7]. В цих випадках спеціальна конфіскація застосовується як обов'язковий примусовий захід.

З моєї точки зору, доцільним було б внесення відповідних змін до ч. 2 ст. 1 КК України, визначення поняття, мети, системи заходів кримінально правового примусу та особливостей їхнього призначення в окремому розділі Загальної частини КК України. Зрозуміло, що імплементація подібних новел потребує ретельного порівняльного аналізу з приводу можливостей їх втілення в кримінальне право України. Досвід минулого свідчить про можливість використання заходів безпеки та соціального захисту з антигромадською, репресивною метою. Проте використовуване поруч із покаранням заходів знуздання суспільної небезпеки при вільній та незалежній судовій владі є гарантом поступового обмеження організованої злочинності кримінально-правовими заходами.

Література

1. Жижилєнко А. А. Наказание: его понятие и отличие от иных правоохранительных средств. — Пб., 1914. — С. 56.
2. Щедрип П. В. Меры безопасности и преступность: Итоги XX и перспективы XXI столетия // Актуальные проблемы государства и права на рубеже столетий. — Владивосток, 1998. — Ч. 1. — С. 248.
3. Набоков В. Д. Об «опасном состоянии» преступника как критерии «меры защиты». — С.Пб., 1910. — С. 45.
4. Бриль Г. Г., Евстратов А. М. Высылка и ссылка как элемент карательной политики советского государства в 20-х гг.: Правовой аспект. — 1999. — С. 112.
5. Кудрявцев В. П. Общая теория квалификации преступлений. — М.: Юрид. лит., 1972. — С. 23.
6. Горегляд О. Опыт начертания российского уголовного права. Ч. 1. О преступлениях и наказаниях вообще. — С.Пб.: Тип. И. Иоаннессова, 1815. — С. 78.
7. Уголовный кодекс Украины (с изм. и доп.). — Х.: ООО «Одиссей», 2004. — С. 103.

УДК 343.268

О. В. Бекетова

ОСОБИ, ДО ЯКИХ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Відповідно до закону (ст. 93 Кримінального кодексу України) примусові заходи медичного характеру можуть бути призначені судом особам:

- 1) які вчинили у стані неосудності суспільно небезпечне діяння;
- 2) які вчинили у стані обмеженої осудності злочини;
- 3) які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку але під час відбування покарання.

© О. В. Бекетова, 2005

Загальними ознаками, властивими усім цим особам, є а) наявність психічного розладу, що вплинув на вибірну поведінку в кримінально значимій ситуації; б) вчинення діяння, передбаченого статтями Особливої частини КК; в) погроза повторного скоєння суспільно небезпечного діяння під впливом психічного розладу.

Таким чином, суб'єктом примусових заходів медичного характеру є три категорії осіб: неосудні, обмежено осудні та осудні суб'єкти, які після скоєння злочину захворіли на психічну хворобу.

Неосудними визнаються особи, що скоїли суспільно небезпечне діяння в стані психічного розладу, хронічного, тимчасового, стаціонарного або іншого хворобливого стану психіки, внаслідок якого така особа не могла діяти усвідомлено або керувати своїми діями під час здійснення суспільно небезпечного діяння. Формула неосудності (ст. 19 КК України) містить у собі два критерії — юридичний і медичний.

Юридичний (психологічний) критерій характеризує ступінь розладу свідомості і волі особи під час скоєння нею суспільно небезпечного діяння. Він містить у собі інтелектуальну (когнітивну) і вольову ознаки. Когнітивна ознака неосудності законодавцем визначається як нездатність особи усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності); вольова ознака неосудності позначена як нездатність керувати своїми діями. У юридичній і судово-психіатричній літературі частіше вживається поняття «когнітивний», під яким розуміється відношення до інтелекту. Однак цю ознаку варто визначати не за ступенем інтелекту особи, а за виконуваною нею функцією, оскільки мова йде про функціонування пізнавальних (когнітивних) здібностей індивіда. У випадку неосудності має місце явна патологія пізнавальних здібностей: особа не може усвідомлювати свої дії, тобто усвідомлювати їх фактичний характер і соціальну значимість. Для визнання наявності юридичного критерію досить установити хоча б одну з цих ознак.

Медичний критерій неосудності характеризується наявністю у особи одного з чотирьох видів психічних захворювань, які безпосередньо вказані в ч. 2 ст. 19 КК України. Такими захворюваннями є хронічне психічне захворювання, тимчасовий розлад психічної діяльності, недоумство або інший хворобливий стан психіки. Передбачені законом в альтернативі ознаки медичного критерію охоплюють усі можливі випадки хворобливих розладів психічної діяльності людини. Таким чином, медичний критерій виражений у діагнозі захворювання. Однак психічне захворювання саме по собі не обов'язково виключає здатність суб'єкта усвідомлювати свої дії або керувати ними. Якщо особа визнається неосудною у момент здійснення нею суспільно небезпечного діяння, то необхідна констатація якогось розладу її свідомості або вольових функцій, які стали наслідком психічного захворювання. Для визначення медичного критерію обов'язково призначається судово-психіатрична експертиза. Але оскільки поняття неосудності є юридичним поняттям, то висновок про неосудність або осудність особи по конкретній справі робить суд, спираючись при цьому на дані судово-психіатричної експертизи.

Сукупність медичного і юридичного критерію дає підстави для визнання особи неосудною, і в зв'язку з цим така особа не може підлягати кримінальній відповідальності. Таким чином, неосудна особа не є суб'єктом злочину, але відповідно до ч. 2 ст. 19 КК України до неї можуть бути застосовані примусові міри медичного характеру, які не є покаранням.

Друга категорія осіб, до яких можуть бути застосовані примусові міри медичного характеру, — це обмежено осудні особи. Під обмеженою осудністю розуміють психічний стан особи, що не виключає кримінальної відповідальності і покарання, при якому під час вчинення злочину була обмежена здатність цієї особи усвідомлювати свої діяння або керувати ними внаслідок розладів психічної діяльності. Сутність обмеженої осудності полягає в тому, що особа внаслідок наявності у неї психічних аномалій не має можливості повною мірою усвідомлювати своє діяння або керувати ним, тобто на відміну від неосудності обмежену осудність потрібно характеризувати, використовуючи три критерії: медичний, юридичний, клінічний [1].

Медичний критерій обмеженої осудності вказує на наявність у винного визначеного психічного розладу: різного роду психопатії, невротичні розлади особистості, залишкові явища черепно-мозкових травм, розумова відсталість.

Юридичний критерій обмеженої осудності складається з двох ознак — інтелектуальної (не здатність особи повною мірою усвідомлювати свої дії або бездіяльність) і/або вольової (нездатність особи повною мірою керувати ними). Наявність психічних аномалій при обмеженій осудності значно послабляє здатність особи до усвідомлення характеру вчинених нею дій і контролювання свого поведіння.

Клінічним критерієм обмеженої осудності визначається міра усвідомлення індивідом свого діяння під час вчинення злочину або міра керівництва ним з урахуванням не тільки глибини патологічних особистих порушень, що знижують вказані здатності суб'єкта злочину, але і різноманітних зовнішніх впливів, що значною мірою впливають на формування і вияв його (суб'єкта) способу дії [1].

Особа, що вчинила правопорушення у стані обмеженої осудності є суб'єктом злочину, оскільки в наявності всі ознаки, що стосуються суб'єкта, тому ця особа підлягає кримінальній відповідальності. Обмежена осудність не може розглядатися як підстава звільнення від кримінальної відповідальності і покарання, вона дає можливість суду диференційовано підійти до оцінки протиправної поведінки особи в особливому психічному стані.

Таким чином, до обмежено осудних осіб можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру поряд з покаранням. Примусові заходи медичного характеру в цьому випадку виступають як кримінально-правова форма реалізації кримінальної відповідальності тому, що обмежено осудна особа є суб'єктом злочину, і всі види кримінально-правового впливу, що до неї застосовуються, є реалізацією кримінальної відповідальності.

Примусові заходи медичного характеру, що застосовуються до неосудних осіб, значно відрізняються від тих заходів медичного характеру, що застосову-

ються до обмежено осудних осіб. Так для неосудних осіб примусові заходи медичного характеру не є покаранням, оскільки не мають карального характеру і мети, властивої кримінальному покаранню (крім спеціальної превенції). А для обмежено осудних осіб примусові заходи медичного характеру можуть застосовуватися нарівні з покаранням, і тому є формою реалізації кримінальної відповідальності.

До третьої категорії осіб, до яких можливо застосувати примусові заходи медичного характеру, відносять тих, хто вчинив злочин у стані осудності, але захворів на психічну хворобу до винесення вироку але під час відбудування покарання. Якщо особа вчинила злочин у стані осудності, але до винесення вироку або під час відбудування покарання занедужала психічним захворюванням, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, вона не підлягає покаранню. До такої особи суд може застосувати примусові заходи медичного характеру (ч. 3 ст. 93 КК України). Психічний розлад, що наступив після здійснення злочину, може мати хронічний або тимчасовий характер. Про неможливість призначення покарання або його виконання свідчить такий ступінь психічного розладу, для якого характерно значне порушення пізнавальних і вольових здібностей особи, що скоїла злочин.

Після видужання ця особа може підлягати покаранню на загальних підставах, якщо не минув термін давності притягнення її до кримінальної відповідальності або не з'явилися інші підстави, що звільняють її від кримінальної відповідальності (ч. 4 ст. 95 КК України). Якщо така особа перебувала в психіатричній установі за рішенням органів досудового слідства або суду й оскільки примусові заходи медичного характеру обмежують свободу особи, то вони за своїм характером і значенню прирівнюються законом до тримання під вартою і зараховуються в термін покарання день за день.

На відміну від Кримінального кодексу Російської Федерації КК України не передбачає застосування примусових заходів медичного характеру до алкоголіків, наркоманів та токсикоманів [2]. І хоча ст. 96 УК України передбачає можливість примусового лікування осіб, що скоїли злочин та мають хворобу, яка становить небезпеку для здоров'я інших осіб, не має законодавчо визначеного переліку осіб, до яких можливо застосувати примусове лікування.

Застосування примусових заходів медичного характеру до неосудних осіб, осіб з обмеженою осудністю та тих осіб, які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до винесення вироку але під час відбудування покарання, є правом, а не обов'язком суду. Вони застосовуються лише до осіб, які є суспільно небезпечними. Якщо особа хворіє психічною хворобою і скоїла суспільно небезпечне діяння, але за характером вчиненого і свого психічного стану не являє небезпеки для суспільства і не має потреби в наданні психіатричної допомоги в примусовому порядку, то застосування примусових заходів медичного характеру втрачає сенс. Тому кожен раз суд, призначаючи примусові заходи медичного характеру, повинен виходити з доцільності призначення таких заходів у кожній конкретній справі.

У залежності від характеру і тяжкості захворювання, тяжкості скоєного діяння,

ступеня небезпеки психічно хворого суд може призначити один з чотирьох видів примусових заходів медичного характеру, передбачених ч. 1 ст. 94 КК України.

Таким чином, примусові заходи медичного характеру застосовуються до таких осіб: які вчинили суспільно небезпечне діяння у стані неосудності, які вчинили злочин у стані обмеженої осудності та осудні суб'єкти, які після скоєння злочину захворіли на психічну хворобу. Всім цим особам притаманні такі ознаки: наявність психічного розладу, що вплинув на поведінку особи, скоєння діяння, передбаченого статтями Особливої частини КК, та погроза повторного скоєння суспільно небезпечного діяння під впливом психічного розладу.

Література

1. Мирошничепко Н. А., Орловська Н. А. Проблема обмеженої осудності: Навч. посіб. — Одеса: Юрид. л-ра, 2001. — 72 с.
2. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. В. И. Радченко; Науч. ред. А. С. Михлин. — М.: Спартак, 2000. — 862 с.
3. Уголовный кодекс Украины — Х.: ООО «Одиссей», 2003. — 236 с.
4. Постанова ПВС України № 2 от 19 марта 1982 г. «О судебной практике по применению принудительных мер медицинского характера».

УДК 343.268

О. Л. Гуртовенко

ПСИХІЧНИЙ ВПЛИВ І ПСИХІЧНА ШКОДА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Згідно із ст. 1 (1) Кримінального кодексу України КК України має своїм завданням, зокрема, правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина [2], що поставлено у тексті цієї норми на перше місце. Таким чином, головною цінністю для сучасного кримінального права України є особистість. Цей принцип має знайти всебічну реалізацію у кримінальному праві. Для забезпечення відповідності кримінального законодавства цьому принципу необхідно законодавче забезпечити охорону всіх складових особистості.

Структура особистості лише опосередковано є предметом кримінального права. Початково вона вивчається іншими науками неюридичної спрямованості, отже, є предметом спеціальних знань. Вказане свідчить, що для кримінально-правової охорони особистості необхідно з'ясувати зміст особистості шляхом звернення до спеціальних наук. Таке звернення відповідає механізму конструювання і застосування кримінального права, який часто полягає у наповненні бланкетних норм кримінального права реальним змістом із сфери спеціальних знань чи інших галузей права.